

Een 'wandeling' van Geldermalsen naar Leerdam in 1884.

Deel 1: Geldermalsen, Deil, Mariënwaard, Beest

In 'Het Nieuws van den Dag' van 14 en 21 juli 1884 staat een verslag in twee delen van een wandeling van Geldermalsen naar Leerdam langs de Linge. De auteur is niet bekend; uit de tekst blijkt dat hij een schrijver is die geïnteresseerd en kritisch naar de omgeving én naar de inwoners kijkt. Hij schrijft regelmatig in deze krant over zijn wandelingen en ritten door de natuur. Eerder dat jaar, op 23 juni, wordt een verslag afgedrukt van zijn rit per rijtuig van station Geldermalsen naar Buren.

In dit artikel wordt de tekst van zijn wandeling uit de kranten van 14 en 21 juli weergegeven. In een aantal aanvullende artikelen is informatie te vinden over diverse wetens- en bezienswaardigheden langs de route. De historische foto's geven een sfeerimpressie van de omgeving waar de wandelaar ruim 130 jaar geleden heeft gelopen. De actuele foto's laten zien wat de fietser, wandelaar of autorijder van tegenwoordig kan zien als je door dit, nog steeds mooie, stukje Nederland gaat.

Ook hebben we op deze site een kaart en een routebeschrijving voor een fiets- en autoroute opgenomen, gebaseerd op de fietsknooppunten. Op deze manier kunt u vandaag de dag eropuit trekken en kunt u zich onderdompelen in de geschiedenis van de gemeente Geldermalsen.

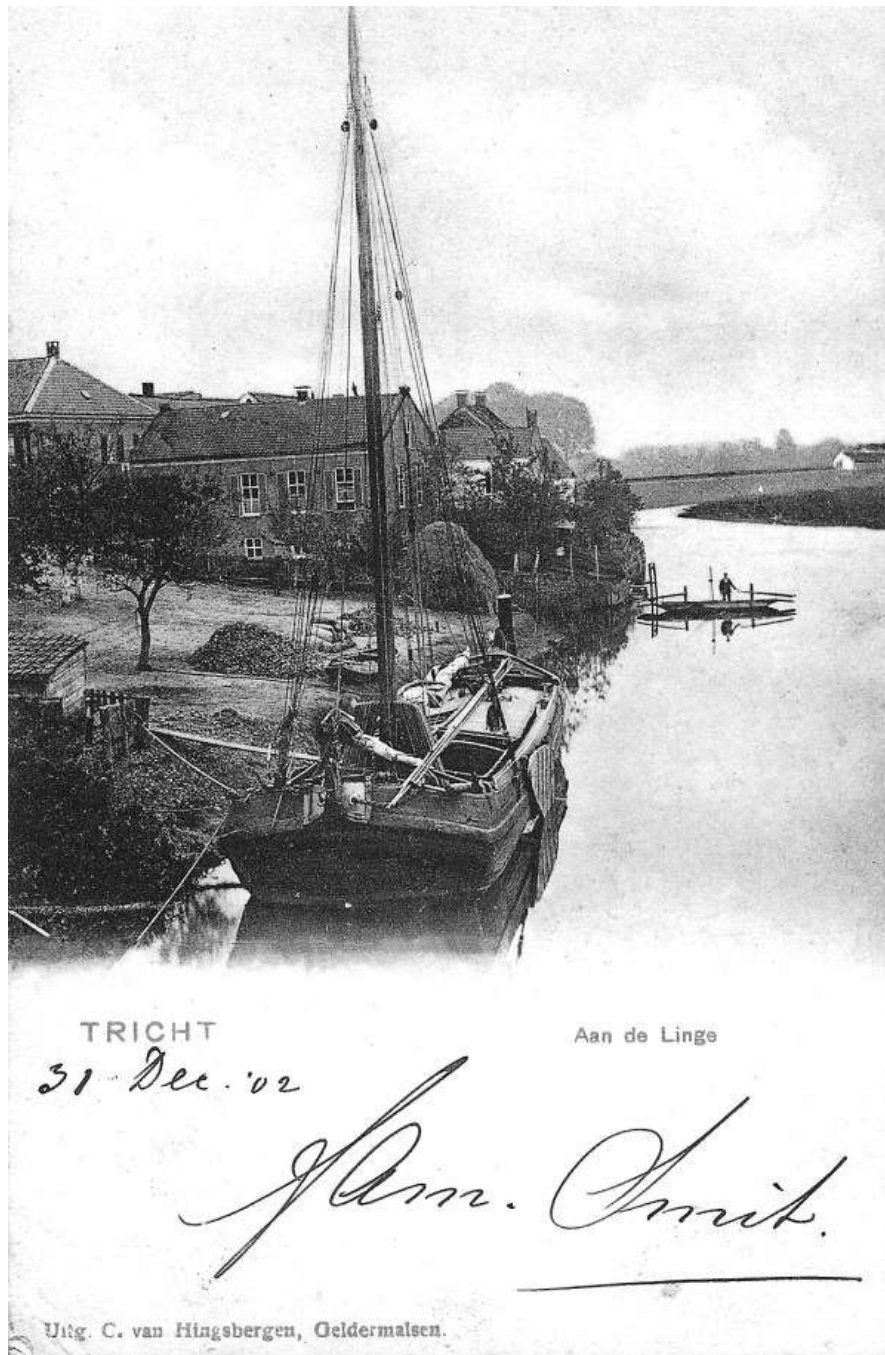
Hieronder het eerste deel van het verslag van de wandeling uit 1884.

De onverharde weg vanaf station Geldermalsen naar Deil. Foto uit begin twintigste eeuw. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Als men van Utrecht af komt sporen, en men is ongeveer halfweg tusschen Kuilenburg en Geldermalsen, dan ziet men schuin voor zich uit, aan de rechterhand (indien men ten minste vooruit rijdt), het hooge geboomte dat langs de Lingeoeveren prijkt, vooral het bosch van het huis

“Mariënwaard”, de voormalige aanzienlijke abdij. Weldra voert de spoorwegbrug van Tricht ons over de Linge, en de reiziger kan dus uit de hoogte een blik op de rivier werpen, die wij heden gedurende een groot gedeelte van haar loop volgen zullen.

De veerstoep tussen Tricht en Geldermalsen in 1902. Verzameling Marco van der Schagt.

Voor al schilders mogen niet verzuimen het tochtje dat wij thans maken eens te doen; want zij vinden hier landschappen aan de bevallige kleine rivier, die zij zonder twijfel onmiddellijk op het doek kunnen brengen, en ten slotte kunnen zij een kabinet van schilderijen bezichtigen, dat stukken bevat van eenige der beste meesters uit onze Oud-Hollandsche school. Deze kunstverzameling bevindt zich te Leerdam en is voor iedereen toegankelijk.

Het gedeelte van de Linge dat wij volgen zullen biedt ongetwijfeld de schilderachtigste plekjes aan van haren geheelen loop, ten eerste omdat de rivier hier op menige plaats met boomgewas

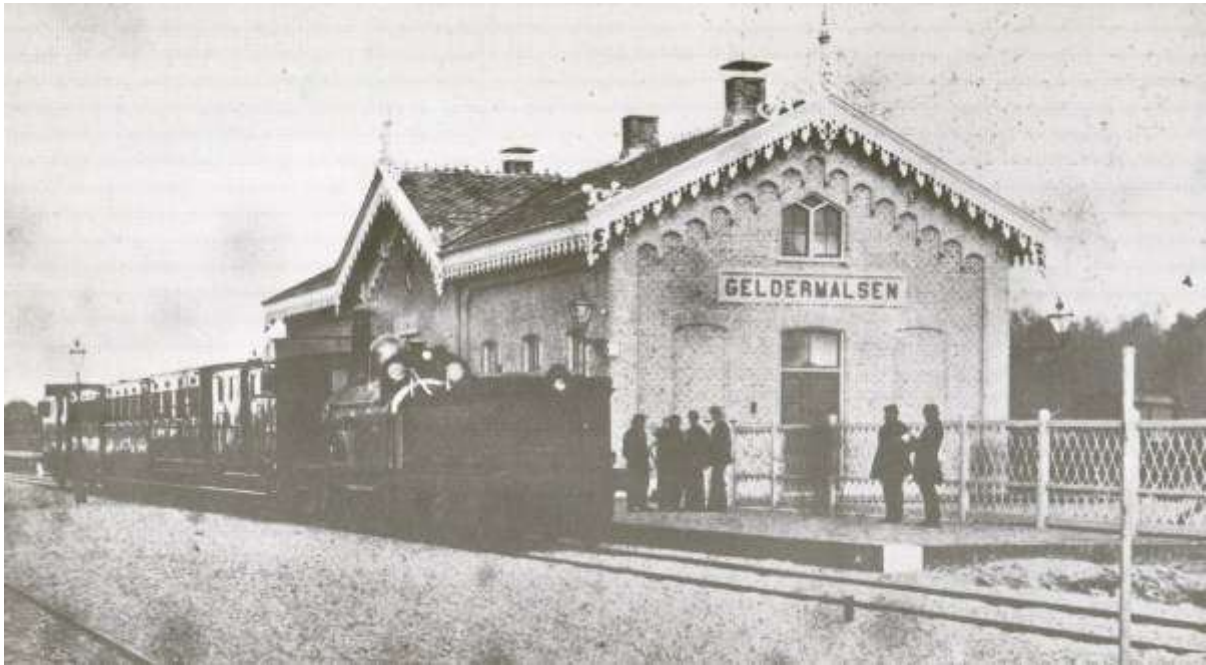
omzoomd is, vooral met grienden; ten tweede, omdat zij sterk kronkelt en haar talrijke bochten allerlei verrassende gezichtspunten opleveren; ten derde, omdat het vee langs den oever en hier en daar een schip op het water het reeds zoo bekoorlijke landschap op de bevalligste wijze stoffeeren.

Slechts één ding valt er bij dezen tocht langs de Linge te betreuren: dat het pad, 'twelk wij volgen moeten, de rivier niet overal vergezelt. Soms zijn wij genoodzaakt haar te verlaten, en moeten we een zonnigen, stoffigen, vlakken landweg inslaan, die niets oplevert wat men niet overal vindt – weilanden links en weilanden rechts, met een kerktoeren hier en daar, die de dorpen verraaft van de Tielerwaard aan de eene en het land van Kuilenburg aan de andere zij. Wij raden den wandelaar dus aan, dat hij overal zooveel mogelijk den loop van de Linge en dus de dijken volgt, en ook dat hij nu en dan van den dijk afgaat en door de boschies heendringt die den oever van den weg af onzichtbaar maken; hij zal dan punten ontdekken die nog maar zelden met het oog van den kenner en minnaar van natuurschoon aanschouwd zijn – want hier in de landstreek zelf wordt de zin voor natuurschoon, zooals trouwens bij zoo vele onzer plattelanders, zoo goed als ten eenenmale gemist. Het oog is daarvoor blind; de zin voor poëzie is afwezig; en indien dat niet zoo was, dan zou het nog aan geestdrift haperen om aan de opgewekte gewaarwordingen uiting te geven.

Het landschap langs de Linge. Foto: Martine Eerelman-Hanselman, 2012.

De wandeling, die wij heden voorstellen te doen, loopt van Geldermalsen naar Leerdam. Per spoor leggen wij dien afstand in vijf en twintig minuten af te voet doen wij het thans in vier en een half uur; waarbij wij voor pleisteren echter weinig of niets in rekening brengen. Wij nemen ook niet altijd den kortsten weg, maar wel, zoo wij ons vleien, den meest schilderachtigen.

Het oorspronkelijke station van Geldermalsen, zoals het er stond van 1867 tot 1884. Verzameling Wim van den Bosch.

Gezicht op het in 1884 gebouwde station van Geldermalsen gezien vanaf de Genteldijk. Verzameling Wim van den Bosch.

Het station anno 2012. Foto: Martine Eerelman-Hanselman.

Wanneer we het station Geldermalsen uittreden, slaan we rechtsom; en aan het eind van den stationsweg gaan we nogmaals rechtsom, de rails over, den weg op naar het dorp Deil. Ook nu houden we weer rechts, en komen tegenover de Neder-Betuwsche Beetwortel-suikerfabriek, op den grooten landweg, die ons weldra langs den oever van de Linge voert.

De suikerfabriek van CSM in Geldermalsen, jaar onbekend. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Het dorp Deil bereiken we binnen drie kwartier, en van hier komen we in anderhalf uur aan het Rumptsche veer waar men een goede herberg vindt. Van het Rumptsche veer gaan we, met overvaart aan het Renooische veer, in anderhalf uur naar Ackooi. Van hier naar Asperen in twintig minuten en verder naar Leerdam in een half uur.

Als men te ruim negen uur per trein in Geldermalsen aankomt, kan men aan het Rumptsche veer zijn ontbijt gebruiken en in Leerdam zijn middagmaal, dat men vooruit in het hotel Boereboom bestellen kan; en om kwart over zessen kan men weer in Geldermalsen terug zijn, na een schoone natuur en het penseel van Frans Hals, Terburgh enz. bewonderd te hebben. Wat wil men meer van een uitgaansdag ten platten lande!

Gezicht op Deil over de Linge, jaar onbekend. Collectie Rochus Timmer, thans RAR.

Als men de eerste huizen van het dorp Deil genaderd is, krijgt men reeds terstond een proeve van de eigenaardige verscheidenheid van voortbrengselen op de Geldersche kleigronden. Welige graanakkers, vruchtboomgaarden, groene weiden, een rivier met allerlei houtgewas langs den oever een fabriek die aan een product van den ruwen grond zijn suiker onttrekt, een andere fabriek in de nabijheid, die denzelfden grond tot metselsteenen verhakt, dat alles ziet men in een kort bestek bij elkander. En ook de schilderachtige punten, waarvan wij spraken, vindt men hier reeds spoedig. Men behoeft slechts van den dijk een paadje af te dalen, dat men ergens aan zijn rechterhand door een peppelenbosch ziet loopen, om te zien hoe bevallig Deil zich tegen den Lingezoom aanvlijt.

Deil ter hoogte van Oosteneind-Lingedijk in 1898 met onder andere in de verte de kerk en Huis Bouwlust. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Gezicht op Deil anno 2012, met op de voorgrond Huis Bouwlust en op de achtergrond de kerk. Foto: Martine Eerelman-Hanselman.

Aan gene zijde van de rivier ziet men het dorp Tricht liggen, welks kerktoren zulk een goed effect maakt, en verder kan men, als men voor het fraaie nieuwe huis Frissestein gekomen is een eigenaardig panorama aanschouwen op de boomrijke weide van de overzijde.

Huize Frissestein te Deil, jaar onbekend. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

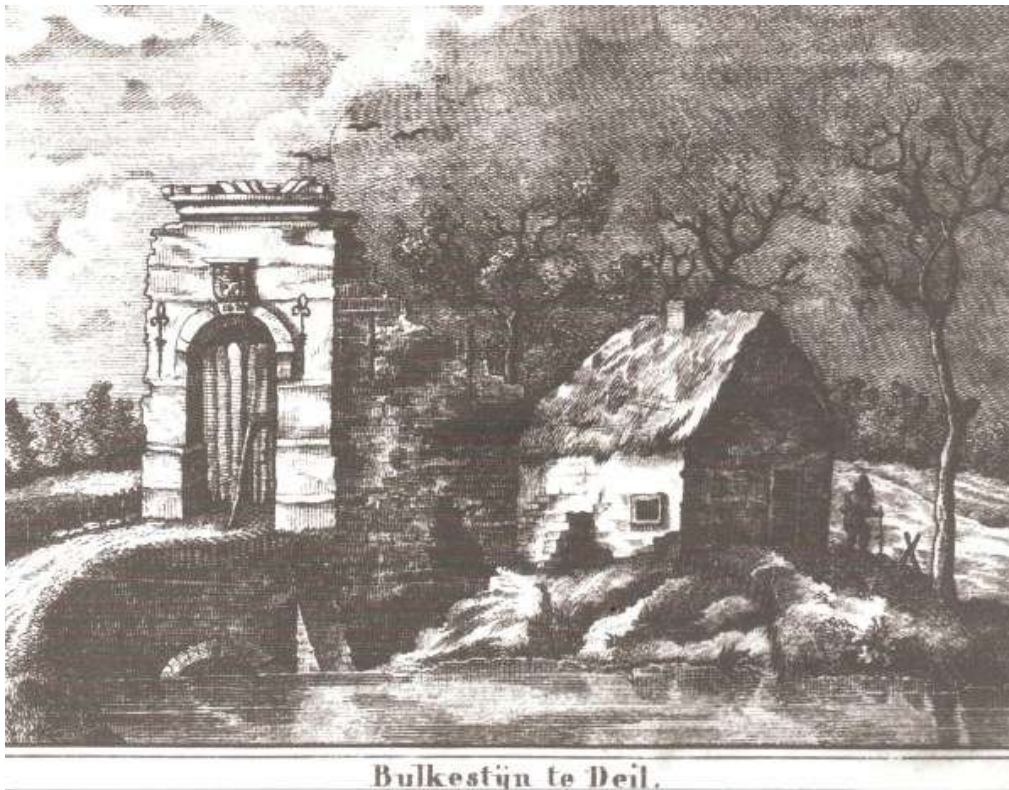
Huis Frissestein, thans Gasterij De Os en het Paard, anno 2012. Foto: Arthur Eerelman-Hanselman.

Ook ziet de opmerkelijke beschouwer nu en dan de plaats waar eertijds een kasteel gestaan heeft. Deil moet zeven zulke kasteelen gehad hebben:

Bakerbosch, Ringelestein, Vogelenburg, Reinestein, Schoonestein, Palmestein en Bulkestein.

Zie ook het artikel over de verdwenen kastelen in Deil elders op deze site.

Als eenig overblijfsel is van het laatste nog slecht een poort aanwezig met het gebeitelde wapen der van Tuyls, die eertijds bezitters van Bulkestein waren en in het begin van de zeventiende eeuw als zoodanig genoemd worden.

Tekening van de poort van huis Bulckestein uit 1830. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Men make zich echter van zeven zulke kasteelen in een kleinen kring geen verkeerde voorstelling, en verbeelde zich niet dat daar eenmaal zeven ridders woonden, wier zonen en dochters wederzijds op elkander verliefden, terwijl de ouders overhoop lagen en elkander bestreden of een verbond aangingen met den vorst der duisternis. Want evenmin als zeven hanen komen op één erf, konden zeven heeren op één dorp het samen vinden; en evenmin als alle edelen ridders waren, konden al de sterke huizen, wier voormalig bestaan thans nog hier en daar aan het terrein te herkennen is, kasteelen genoemd worden in de beteekenis die wij er gewoonlijk aan hechten. Op de wandelingen die wij reeds gemaakt hebben, hadden wij ook een aantal plaatsen kunnen aanwijzen waarvan men zegt, en waaraan, men ziet: hier heeft vroeger een kasteel gestaan. Het is evenwel duidelijk dat die kasteelen tot zeer verschillende tijdperken kunnen behoord hebben, en tevens dat velen hunner niet meer geweest zijn dan sterke huizen, welke bewoond werden door menschen, die wat te verliezen hadden, en die daarom hun woning met een gracht omringden, waarover een ophaalbrug lag, en die een voorpoort had indien die gracht op eenigen afstand van het huis lag. Gedurende vele eeuwen is het hier en elders ten platten lande zeer onveilig geweest, vooral in oorlogstijd, en de dorpsbewoners hadden dan

dikwijls nog het meest te lijden van het eigen krijgsvolk, dat vaak vriend en vijand over dezelfde kam schoor, als het ging vrijbuiten en moeskoppen. Nog maar 70 jaren is het geleden, dat dergelijke dingen ten onzent plaats hadden, toen de Kozakken hier rondzwierven, waarvan wij reeds gesproken hebben, en toen menig een het een voorrecht mocht achten als hij met zijn dukaten in een eenigszins versterkt huis voor een onverhoedschen aanval min of meer beveiligd was. Eenmaal was er een tijd, dat bijna elk dorp zijn heer en zijn kasteel had, waarbij ook wel eens splitsing en samentrekking plaats greep; doch in de 15e en 16e eeuw zijn die kasteelen grootendeels verdwenen of voor het minst van velerlei beroofd, en daarna zijn zij vervangen door talrijke riddermatige huizen of ridderhofsteden, waarvan soms nog slechts een flauwe herinnering of hier en daar een poort of gracht bestaat, omdat het nageslacht hunner bezitters sedert een eeuw ongeveer op buitenplaatsen is gaan wonen. De huizen, die den naam dragen van de plaats waar zij staan, zijn klaarblijkelijk de oudste en de oorspronkelijke kasteelen, zooals het huis Zoelen, Buren en Hemert, welke wellicht hun naam gegeven hebben aan de dorpen, die er naderhand omheen gebouwd zijn. Ook vindt men op sommige plaatsen een haag of haagje en een slot, wat mede op hoogen ouderdom wijst; doch uit de uitgangen burg en stein kan men meestal geen gevolgen trekken, daar zelfs nog heden ten dage menig vreedzaam burger zijn villa Leeuwenburg of Valkenstein noemt al is die ook opgetrokken op een gedempte sloot of een drassig stuk weiland van een buitensingel.

Molen de Vlinder in 1931, nadat deze wederom was afgebrand. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Korenmolen De Vlinder langs de Linge. Foto: Martine Eerelman-Hanselman, 2012.

Wij willen dus niet altijd even veel gewicht hechten aan de verzekeringen, dat hier en daar kasteelen gestaan hebben, want daar worden er in deze schoone en vruchtbare streken van Gelderland velen genoemd, zelfs met een Faustsage er bij, – en wij vervolgen onzen tocht. Als men van Deil uit den dijk volgt, al is dit ook geen openbare weg, die voor het huis de Noorderhoek tusschen een lange rij vruchtboomen heenloopt, dan blijft men in de nabijheid van de Linge en komt na twintig minuten aan een korenmolen dien men, als men haast heeft, ook in veel korteren tijd langs den algemeenen weg, welke bij de kerk links afbuigt, bereiken kan.

Noorderhoekwoning in Deil. Foto: Martine Eerelman-Hanselman, 2012.

Een bezoek aan de schilderachtige omgeving van den Deilschen molen, die op een eilandje nabij de Linge ligt, mag men niet verzuimen. Als men hem even voorbij is, doet zich van den dijk af een ongemeen fraai landschap voor: een gezicht op Beest. Recht voor zich uit, terwijl het oog den loop der rivier volgen kan, ziet men de beide kerktorens, de eene breed en stomp, de ander rank en spits, in elkanders nabijheid boven het groene griendhout uit zich plotseling vertoonen.

De twee kerktorens van Beesd, gezien vanaf de overzijde van de Linge. Foto: Arthur Eerelman-Hanselman.

Onmiddellijk aan de overzij van de Linge prijken de forsche eiken en beuken van het bosch van Mariënwaard, en links in de verte bespeurt men den hoogen toren van Bommel, als een eenzame wachter op de grens van een uitgestrekte groene vlakte. Belangrijke geschiedkundige herinneringen zijn verbonden aan het oord waar wij ons thans bevinden. Aan den overkant der rivier lag eenmaal het zeer vermaarde klooster, de abdij van Mariënwaard. Ten jare 1128 was zij gesticht door Herman Graaf van Cuyk, om den dood te zoenen van Graaf Floris I van Holland, die door Cuyk's vader bij Neder-Hemert verraderlijk gedood was. Sedert verwierf de abdij, die door Premonstratenser monniken bewoond werd, zeer uitgebreide goederen, want zij bezat eenmaal achttienhonderd bunders land en buitendien nog allerlei tienden, tijnsen, bouwhoeven en renten. Haar abten stonden op kerkelijk en wereldlijk gebied in hoog aanzien en behoefden niet onder te doen voor de aanzienlijkste vrijheeren. Dat zulk een voorname stichting in de middeleeuwen ook een politieke rol vervulde, is licht te begrijpen, en die bemoeienis van de geestelijken met de staatkunde had dan ook, na een langen tijd van glorie, hun ondergang ten gevolge. Wij hebben reeds vermeld, dat de Bisschop van Utrecht zich in het begin van de 15de eeuw met Buren tegen Gelderland verbond en na den mislukten aanslag op Tiel een aantal kasteelen en kloosters verwoestte. Ook Mariënwaard moest het toen misgelden; het werd althans gedeeltelijk verbrand, en negen monniken werden in gevangenschap mede naar Utrecht genomen. Na het betalen van een hoog losgeld werden zij weder vrij gelaten. Zeventig jaar later werd het klooster prijs gegeven aan de woeste benden van Hertog Albrecht van Saksen; daarna kwam het onder voogdij van den heerschzuchtigen Karel van Gelder, en eindelijk bezweek het

voor goed bij den staatkundigen en godsdienstigen ommekeer, die een gevolg was van de hervorming en van den opstand tegen Spanje.

Tegenwoordig staat op de plaats van de abdij, te midden van een bosch, het landhuis van de familie van Bylant, die een zeer groot gedeelte van de voormalige kloostergoederen tot haar bezittingen rekent.

Bij het vervolgen van onze wandeling blijven we den dijk houden, en laten we het dorp Enspik links liggen, zoodat het eerste dorp waar we aankomen Rumpt is, alwaar we aan bet veer een geschikt rustpunt vinden.

Het voetveer bij Beesd, jaar onbekend. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Aangezien de Linge hier een sterke kromming maakt, kan men in, ongeveer denzelfden tijd hetzelfde doel bereiken door tweemaal over te varen, eerst aan het voetveer, waar het dorp Beest begint, en dan aan het Rumptsche veer, waar het dorp Beest eindigt.

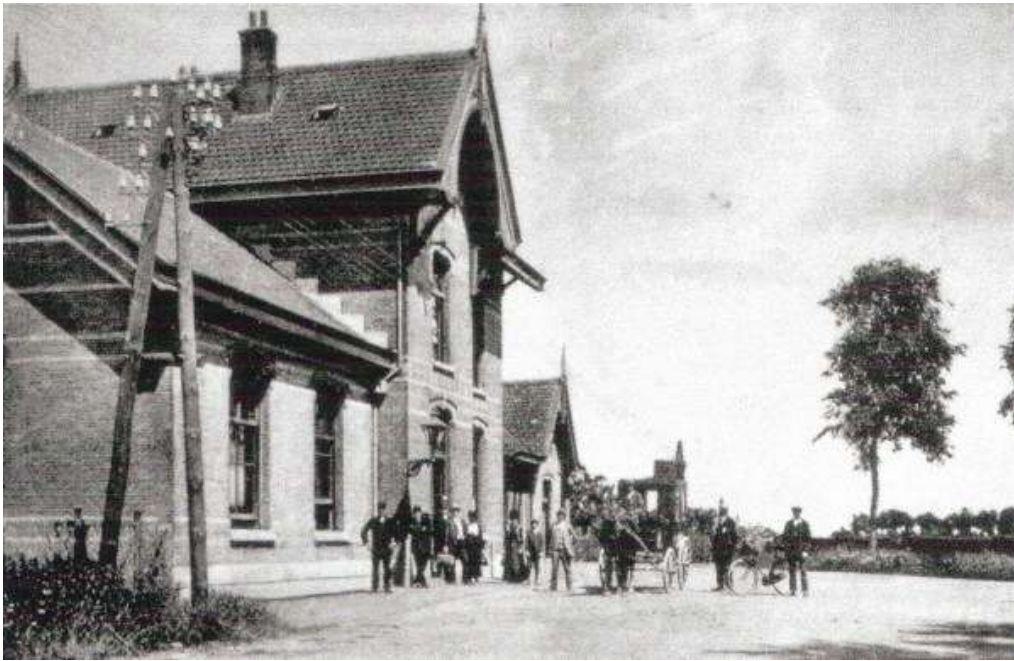
De haven bij Beesd, omstreeks 1910. Verzameling Paul van Mook.

Beest is een net dorp, stadsgewijze gebouwd, met een zeer lange hoofdstraat, die met een eindeloze dubbele rij lindeboomen beplant is. Hier en daar vindt men er lieve kijkjes op de Linge, en men heeft er een aangename wandeling rondom het bosch van Mariënwaard. Eenmaal had Beest ook zijn kasteelen; het Hooie Huis en het Slot zijn als zoodanig nog zeer goed te herkennen aan de hooge ligging van het terrein, en het huis Wolfswaard, dat langs wil den weg naar Mariënwaard lag, heeft nog in deze eeuw bestaan. Het dorp heeft een zeer breed aangelegden Gothischen kerktoeren, die klaarblijkelijk onvoltooid gebleven is. Het is te begrijpen, dat men aan de naburige rijke abdij het bouwen van zulk een toren te danken heeft en tevens dat de bouw – die, zooals uit den stijl valt op te maken, waarschijnlijk in de 14de eeuw begonnen werd – gestaakt zal zijn in de woelige jaren van de 15de eeuw, toen Mariënwaard, omstreeks 1430 zijn glans en gezag begon te verliezen. De kerk werd in 1895 afgebroken en herbouwd en ziet er bijzonder smakeloos uit, tot groote ergernis van den ouden toren natuurlijk, die alweder als getuige kan optreden om te verklaren, dat men in de barbaarsche middeleeuwen veel meer zin voor bouwkunst had dan honderden jaren later. De kortelings voltooide Katholieke kerk van Beest maakt daarom een dubbel goed figuur; zij toont met vele harer zusters aan, dat er althans in ons land kringen zijn, waarin de zin voor schoone bouwkunst weder begint te herleven.

De rooms-katholieke kerk van Beest, vanaf de Linge gezien. Jaar onbekend. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Het station Beest – dat natuurlijk aanleiding geeft tot dezelfde woordspelingen als het station Dieren – ligt bijna een half uur van het dorp verwijderd; doch gelukkig maakt een omnibus die op alle treinen rijdt, den overtocht gemakkelijk.

Het treinstation van Beesd met daarvoor een omnibus. Jaar onbekend. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Wie van elders komt en niet wil wandelen en op zijn gemak een mooi stukje natuur zien, raden wij aan zich door dien omnibus bij het Rumptsche veer te laten afzetten, dan bij den veerman een poging te doen om een boot te verkrijgen, en de Linge op te varen tot den reeds genoemden Deilschen molen. Ook naar de andere zijde heen is voor een schetsboek menig dankbaar punt te vinden.

Het zal ons dus niet verwonderen, indien wij eerlang op onze schilderij-tentoonstellingen stukken aantreffen, die gezichten op de Beneden-Linge voorstellen.

De onverharde weg vanaf station Geldermalsen naar Deil. Foto uit begin twintigste eeuw. Verzameling Rochus Timmer.

De onverharde weg vanaf station Geldermalsen naar Deil. Foto uit begin twintigste eeuw. Verzameling Rochus Timmer, thans RAR.

Deze tekst van de hand van Martine Eerelman-Hanselman en Arthur Eerelman-Hanselman en Helma Schouten verscheen eerder in de Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe. Een wandeling van Geldermalsen naar Leerdam. 1884-2012, jaargang 40, jubileumnummer 2012.

Het Nieuws van den Dag en vele andere kranten zijn gedigitaliseerd en te vinden op de website www.delpher.nl.